

НАПРЯМ 10. РУСИФІКАЦІЇ ТА ВИНИЩЕННЯ МОВ КОРИННИХ НАРОДІВ: ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ І МОВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НАСЕЛЕННЯ КРИМУ ТА ЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-502-3-49>

Андріянова О. Я.,
*кандидат філологічних наук, доцент,
професор кафедри гуманітарних наук
Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного
м. Львів, Україна*

КРИМСЬКОТАТАРСЬКА МОВА: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Кримськотатарська мова як мова одного з корінних народів України є невід'ємним елементом ідентичності та етнокультурної цілісності української нації. За Конституцією України: «Обов'язок держави сприяти розвитку мовної самобутності корінних народів визначений Конституцією України» [7]. Збереження кримськотатарської мови є надзвичайно важливим для культурної та національної ідентичності кримськотатарського народу. Попри чисельні виклики, які стояли перед ним протягом усієї історії (депортації, асиміляції та систематичні утиски), він зумів зберегти рідну мову. Попри те, що кримськотатарська мова є давньою, вона не раз перебувала на межі зникнення. [1, с. 19].

Кримськотатарська мова привертає увагу сучасних дослідників. У своїх розвідках відомі науковці та письменники, публіцисти і громадські діячі О.В. Покровська, А.С. Емірамзаєва, А.Р. Арнаутова, О. Войтюк, Е. Барієв, Л.А. Алієва, С.М. Усеїнов, А.М. Емірова, А. Меметова аналізують історію, розвиток та сучасний стан мови.

На думку О. Покровської, А. Емірамзаєвої [6, с. 120], процес формування та еволюції кримськотатарської мови пройшов два ключові етапи. Давній період (XIII–XIV ст.) – період, у який мова зазнала впливу різних тюркських племен, які переселялися на територію Криму. Середній період (XV–XX ст.), який визначається

розвитком мови під впливом Кримського ханства та інтеграцією елементів інших мов. Саме це призвело до формування сучасної кримськотатарської мови.

Ми виділяємо 5 етапів розвитку кримськотатарської мови:

1. Період Кримського ханства (1441–1783). Мова активно розвивалася як мова державного управління, освіти, літератури та дипломатії. Вона увібрала запозичення з арабської, перської та османської мов, що збагачувало її лексику.

2. Після анексії Криму Російською імперією (1783 р.). Після включення Криму до складу Російської імперії статус кримськотатарської мови суттєво змінився. Відбулося поступове витіснення мови з офіційної сфери, що супроводжувалося політикою русифікації.

3. Період 1917–1930-х рр.. Відбувся етап державотворення – у 1917 році проголосили Кримську Народну Республіку, і відбувся перший Курултай кримськотатарського народу. Республіку визнала Українська Центральна Рада. У 1918 році прийшла радянська влада – почалися переслідування кримськотатарської інтелігенції та учасників Курултаю, більшовики закривали мечеті та релігійні школи. Голодомор 1922–1923 років був особливо нищівним в Криму – йдеться про сотні тисяч загиблих серед кримських татар, що є великим показником для нечисленного народу. У 1920-х роках відбувалася коренізація, яка тимчасово сприяла розвитку мови, але вже у 1930-х рр. розпочалися репресії та політика русифікації.

4. Період депортації кримськотатарського народу (1944–1989). Найтрагічнішим етапом для кримськотатарської мови стала депортація кримськотатарського народу до Середньої Азії у 1944 році. Заборона на використання мови, втрата мовного середовища та культурна асиміляція призвели до суттєвого зниження числа носіїв мови.

5. Відродження мови після повернення народу до Криму (1990-ті роки). Після початку репатріації кримських татар у 1990-х роках почалося поступове відновлення функцій кримськотатарської мови. Відкривалися школи з викладанням кримськотатарською мовою, з'являлися газети, радіо та телепередачі.

Попри те, що кримськотатарська мова є давньою, вона не раз перебувала на межі зникнення. Анексія Криму [1, с. 19].

Проте у цей період майже не послуговувались українською мовою (навіть держоргани здебільшого використовували російську). Кримські татари були вимушені пристосовуватися до цих умов: вивчати українську або російську мову і відправляти своїх дітей в російськомовні школи.

Після анексії Криму росією у 2014 році кримськотатарська мова, яка насилу відновилася після вчиненого геноциду, знову опинилася під загрозою. Утиски кримських татар і зменшення можливостей для використання їхньої мови в освіті та культурному житті негативно

впливають на мовний статус. Кримськотатарська мова формально отримала статус державної поряд із російською та українською. Фактичне застосування її використання обмежене, і правозахисні організації неодноразово заявляли про порушення мовних прав кримських татар, а також про недостатню підтримку кримськотатарської мови в освіті, ЗМІ та адміністративній сфері. Більшість шкіл на півострові ведуть навчання російською мовою, і лише невелика частина кримських татар має можливість навчатися рідною мовою. Кримськотатарська мова майже не використовується в офіційних установах, освіті та медіа і статус залишається декларативним.

На території росії кримськотатарська мова не має офіційного статусу. Її використання обмежене, і вона не входить до мов, які підтримуються державою. Це ускладнює її вивчення та використання в офіційних сферах. В умовах обмежень, кримськотатарська громада докладає зусиль щодо збереження своєї мови. Організуються культурні заходи, мовні курси та інші ініціативи, спрямовані на підтримку та популяризацію кримськотатарської мови. Проте без державної підтримки та офіційного визнання ці зусилля мають обмежений вплив.

Таким чином, кримськотатарська мова в росії та на окупованих нею територіях стикається з серйозними викликами щодо свого збереження та розвитку.

Попри ці виклики, кримськотатарська мова має потенціал для відродження завдяки активним зусиллям громади, науковців та підтримці держави. Мовна політика України щодо кримськотатарської мови спрямована на її збереження, розвиток та популяризацію. Попри значні виклики, спричинені окупацією Криму, держава підтримує кримськотатарську громаду та створює умови для функціонування мови на материковій частині країни.

Український уряд вживає активних заходів для її підтримки та розвитку керуючи законодавчими актами, що регулюють статус і права кримськотатарської мови. Українська держава здійснює низку заходів для захисту та розвитку кримськотатарської мови:

– *Освітні програми*: Здійснюється підготовка вчителів, які володіють кримськотатарською мовою та філологів є ключовим аспектом у збереженні мови. Адже сприяють збереженню культурної спадщини; підтримці мультикультурності; розширенню освітніх можливостей для носіїв мови; інтеграції та соціальній стабільності. Такі програми реалізуються, зокрема, в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка та Таврійському національному університеті імені В.І. Вернадського.

У 2018 році за ініціативою активістів у Малій академії наук України було відкрито секцію «Кримськотатарська гуманітаристика».

Це дозволяє учням з усієї України готувати наукові роботи з історії та культури кримських татар, сприяючи популяризації мови серед молоді.

Відкриваються школи з викладанням кримськотатарської мови та видаються підручники. Організації, як-от: ГО «Кримськотатарський культурно-освітній центр “Qırım ailesi”» реалізують культурно-освітні ініціативи, спрямовані на збереження кримськотатарської мови, літератури та культури. Центр проводить заняття з мови, літератури, історії, а також мистецькі заходи для дітей та дорослих.

– *Media та культура*: Держава підтримує ЗМІ, радіо та телеканали, які працюють кримськотатарською мовою. Відбуваються фестивалі, культурні події, де кримськотатарська мова відіграє ключову роль.

– *Наукові дослідження та оцифрування*: Створюються електронні ресурси (словники, навчальні платформи) та здійснюється оцифрування кримськотатарських текстів. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України ініціювало створення онлайн-платформи – Національного корпусу кримськотатарської мови.

На думку ЮНЕСКО, кримськотатарська перебуває в «серйозній небезпеці», перебуваючи під загрозою зникнення. ЮНЕСКО надає рекомендації щодо захисту мов корінних народів, зокрема: створення мовних програм, що підтримують мовне різноманіття; документування та збереження мовного матеріалу; підтримка двомовної освіти та популяризація мов корінних народів у ЗМІ.

У лютому 2022 року було ухвалено Стратегію розвитку кримськотатарської мови на 2022-2032 роки, яка передбачає:

- Створення умов для відновлення традиційного вжитку мови.
- Розширення сфери її застосування та реалізацію мовних прав носіїв.
- Підвищення престижу мови як засобу комунікації.
- Сприяння деокупації та реінтеграції тимчасово окупованого Криму.
- Виключення мови з переліку мов під загрозою зникнення за класифікацією ЮНЕСКО та досягнення рівня «безпечний» [8].

Отже, кримськотатарська мова пройшла складний шлях від офіційної мови Кримського ханства до мови, що перебуває під загрозою зникнення. Її історія відображає всі виклики, які випали на долю кримськотатарського народу: від завоювань і асиміляції до депортації та сучасних політичних утисків. Збереження кримськотатарської мови є важливим завданням як для кримських татар, так і для міжнародної спільноти, що прагне зберегти мовне та культурне розмаїття світу. Подальша підтримка кримськотатарської мови вимагає системного підходу, активної участі громади, міжнародної підтримки

та впровадження освітніх і культурних ініціатив, які допоможуть зберегти цю мову для майбутніх поколінь.

Список використаних джерел:

1. Арнаутова А. Р., Емірамзаєва А. С. Історія розвитку кримськотатарського перекладознавства (з періоду депортації до сьогодення). *Наукові записки. Серія : Філологічні науки*. 2024. Вип. 1(208). С. 19–24.
2. Барієв Е. Розвиток кримськотатарської мови в Україні: у чому складність? *Крим.Реалії*. 2021.
3. Войтюк О. Відродження кримськотатарської мови та культури: сучасний стан та перспективи. *Studia Wschodniosłowiańskie*. 2015. Т. 45. С. 617–629.
4. Емірамзаєва А. С. Формування кримськотатарської мови та її місце в класифікації тюркських мов. *Вісник Одеського національного університету*. Серія: Філологія. 2016. Т. 21, Вип. 2. С. 56–60.
5. Кабінет Міністрів України. Про схвалення Концепції розвитку кримськотатарської мови : Розпорядження від 7 квітня 2021 р. № 296-р.
6. Покровська О. В. Етапи становлення та розвитку кримськотатарської мови. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Філологія. 2016. № 74. С. 120–124.
7. Про схвалення Стратегії розвитку кримськотатарської мови на 2022–2032. Роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/224-2022-%D1%80#Text>
8. ЮНЕСКО. Атлас мов світу, що знаходяться під загрозою зникнення. 2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/224-2022-%D1%80#Text>